

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright

Razmišljanja o Iličevom tekstu „Zdravlje kao lična odgovornost“

Lee Hoinacki

Lee Hoinacki

Razmišljanja o Iličevom tekstu „Zdravlje kao lična odgovornost“
1991.

Lee Hoinacki, *Reflections on „Health As One’s Own Responsibility“*,
na osnovu predavanja održanog u Oldenburgu (Nemačka), 15. 01.

1991. Preuzeto iz The Ellul Studies Forum: A Forum for
Technology and Technological Civilization, University of South
Florida, Tampa, #8, januar 1992, str. 8–10.

Preveli i priredili: Aleksa Golijanin i Nenad iz Erevona, 2011.

Preuzeto iz Ivan Ilič, *Amicus Mortis: o umeću življenja i umeću
umiranja*, anarhija/ blok 45, Porodična biblioteka, posebno
izdanje, 2012. anarhija-blok45.net1zen.com

anarhisticka-biblioteka.net

1991.

Poslednjih nekoliko godina, Ilič je počeo da govori i piše o askezi u visokom obrazovanju. Da bi se shvatili sterilnost i konfuzija koji vladaju u zapadnjačkim visokoobrazovnim institucijama, potrebno je istražiti podelu do koje je došlo u proučavanju tekstova u XII veku. U to vreme, manastirsko čitanje je bilo podeljeno na sholastičko i duhovno čitanje, gde je prvo postalo karakteristično za univerzitet, dok je drugo na kraju postalo ono što danas zovemo „kritička misao“. Pre toga, Ilič je pozivao na istraživanje askeze u učenju. U „Zdravlju“, on poziva na konvivijalnu (druželjubivu) praksu askeze. Pored toga, on tvrdi da su danas, u upražnjavanju te vrste disciplinovanog „ne“, čoveku potrebni prijatelji. Prema tome, upadljiva crta tog teksta jeste prividna udaljenost između stavova koje iznosi, kao i od Iličevih ranijih tekstova. Kasnije ću navesti još neke primere.

U ranijim tekstovima, Ilič je insistirao da se moderne izvesnosti – aksiomi na kojima počiva Zapad – moraju dovesti u pitanje i onda u raznim knjigama pokazivao kako bi se to moglo postići. Sada, po prvi put, on odlučno kaže da se te izvesnosti moraju odbaciti i počinje sa poricanjem zdravlja i odgovornosti. Naravno, za Iliča to nisu samo neke moderne izvesnosti. Ali, one predstavljaju dobru polaznu tačku.

Odbacivanje tih izvesnosti je nužno da bi se stekla sposobnost za kritičko suočavanje s nečim što je Žak Elil (Jacques Ellul), pre mnogo godina, nazvao *la technique*, tehnikom. Ovo je prvi put da se u svojim tekstovima o industrijskom društvu Ilič eksplicitno oslanja na Elilov koncept. U „Zdravlju“, tehnika se posmatra kao način organizacije modernog društva, njegove uprave ili kontrole, to jest, kao sistem.

U „Tehnici“ (*La technique ou l'enjeu du siècle*, 1954), Elil je pokušao da analizira moderno društvo i zaključio da zbog nužnog karaktera same *la technique* čovek više ne može polagati nade u kontrolu nad sopstvenim izumima. „Zdravlje“, koje tehniku shvata kao skup međusobno povezanih i koordiniranih sistema koji struktuiraju društvo, predlaže slično viđenje. Gledajući oko sebe, Ilič primeću-

je da su ljudi danas dospeli u stanje krajnje bespomoćnosti. Pošto je zaista tako, više nikakva društvena ili politička akcija nije moguća... Kasno je – ako mislimo na akciju koja bi mogla dovesti do stvarne promene. Svaka društvena akcija samo jača postojeće sisteme. Što je neka akcija razboritija, racionalnija, moralnija – bolja – to su rezultati gori, zato što ona može samo dati još veći legitimitet nekom od vladajućih sistema ili nekolicini njih. To se dešava zbog karaktera i moći raznih, savremenih sistema, i uprkos činjenici da moderni sistemi, kao oblici poretka i kontrole, nemaju legitimitet u bilo kojem tradicionalnom ritualu, slici ili običaju. Oni su novi i u stalnom procesu osavremenjivanja. To je razlog zašto se sve te reformističke inicijative – ozbiljne ili neozbiljne – kao i novi oblici zabave i visoko razvijene specijalizacije, tako toplo dočekuju. Kao da je nemoguće pronaći aktivnost koju neki od naših apstraktnih sistema ne bi mogao prisvojiti.

U prošlosti, ljudi su delovali kroz ideje, vodili ratove, donosili zakone i udruživali se u pokrete da bi promenili svoja društva. Uvidi iz „Zdravlja“ otkrivaju da to više nije moguće. Ali, iako i sebe zatim u stanju potpune bespomoćnosti, ipak ostaje nešto što mogu da uradim: da kažem „ne“. Ilič sasvim jasno pokazuje kako moramo reći to „ne“. To je situacija osobe koja prihvata mogućnost da se nalazi pred nečim bogohulnim. Ilič prosto tvrdi da je blasfemija karakteristika savremenog društva, da se ona nalazi u njegovim temeljima, da je naš svet izgrađen na bogohuljenju.

Blasfemija je uzdizanje nečega što ne pripada božanskoj dobroti ili poricanje onoga što ne teži transcendentnom, naime, Bogu, i koju obično prati prezriv stav. Ali, ono što je u modernom projektu najzastupljenije – u stvarnosti koja se konceptualizuje i reguliše kao sistem – upravo su to uzdizanje i poricanje, obojeni specifično modernom arogancijom.

U krajnjoj liniji, blasfemija je greh protiv vere. Kroz veru, znam da je ono što vidim i osećam kreacija. Ono što opažam kao stvarno postoji samo kroz participaciju; kroz veru znam da svet postoji samo kao neizvesna mogućnost. Ali, svet u kojem danas živim je

dan oblik savremene blasfemije. U tom smislu, blasfemija je izvor mraka u koji smo utonuli.

Tu je i završna poenta, najvažnija u Iličevom pozivu, u kojoj on jasno nastavlja u skladu sa uvidima nadarene vizije, a ne u skladu sa diskurzivnom argumentacijom. To je ono što se dešava kada se priča o Životu i... o životu.

Osnivači biologije su nešto naslutili, poverovali da su pronašli nešto što bi moglo biti predmet njihove nauke. To su nazvali „životom“, konceptom koji im je nudila njihova kultura. Oni nisu svoj predmet stvorili *ex nihilo*. I tom svom predmetu dali su značenje *od ovog sveta*, zato što su hteli da zasnuju nauku, disciplinu tog sveta. Ali, vremenom je taj predmet postajao sve apstraktniji, sve dok se nije potpuno udaljio od zemlje i blata i na kraju napustio kreaciju. Njihov „život“ je došao dotle da označava samo unutrašnje zahteve sistema – što danas znači, imunološkog sistema. I taj preobražaj, od božanskog dara do ljudski stvorene apstrakcije, predstavlja glavnu blasfemiju našeg doba.

Li Hoinacki, 1991.

U „Zdravlju“ postoji jedva primetan trag sistematičnog napredovanja misli; možda će nekome biti teško da uoči liniju argumentacije. Ilič nastavlja – ovde kao i drugde – na način sličan onom koji se sreće kod osoba obdarenih Svetim Duhom, u ovom slučaju, darom razumevanja (donum intellectus). S tim darom, stiže se razumevanje duhovnih vrednosti, suptilnim prodiranjem u njihov unutrašnji karakter. S jasnom vizijom, prosto... vidimo... ono što je tamo, što smo prvo opazili samo po nekim spoljašnjim aspektima. Prema Tomi Akvinskom, dar je suprotnost slepilu duha i obamrlosti čula. Te prepreke proizvode čulna zadovoljstva, erotska i gastronomska. Ipak, mislim da su danas na delu još neki moćni ometajući faktori.

Zašto se, na primer, čini da je svega nekoliko intelektualaca – sekularnih ili religioznih – u stanju da prodre kroz tamu našeg doba? Čvrsto verujem da razvrat i neumerenost ni izbliza ne iscrpljuju listu savremenih prepreka viđenju. Tradicionalno, dve vrste iskustva su doprinosile izoštravanju intelektualne vizije: sama neizvesnost postojanja i razne asketske vežbe koje su se upražnjavale tokom celog života, radi pročišćavanja spoljašnjih i unutrašnjih čula. Današnji religiozni i sekularni akademici su najzaštićenije i najprivilegovanije osobe u društvu. Oni su ti koji imaju najviše koristi od zaštitnih mera i pogodnosti koje različiti društveni sistemi nude. I čini se da im na zaista poseban način izmiče svest o potrebi za moralnom askezom, to jest, za skupom disciplinom tradicionalno primenjivanih da bi se izmenili i preobrazili razni aspekti bića i ličnih sposobnosti ili moći, s pogledom usmerenim ka sticanju jasne vizije, čistog uvida. U tom smislu se na dobra i servise moderniteta može gledati kao na otrov, koji izaziva bolest, koji nas čini slepim.

Sada se možemo fokusirati na Iličev poziv na askezu, koji počinje odricanjem od glavne iluzije, od zdravlja, to jest, od preživljavanja u tehničkom sistemu. I to odricanje nas može otkriti pravo lice neizvesnosti. Današnji svet pati od zastrašujućeg nedostatka čulnosti, koju je srednji vek još poznavao; on se davi u apstraktnim fikcijama bestelesnih sistema. Ako neko želi da vidi, mora se toga osloboditi. Pored toga, vera u institucionalizovane garancije predstavlja još je-

veštački svet, „fabrikovana stvarnost, koja se sve više udaljava od kreacije“ (Ilič). Ta veštačka konstrukcija poriče kreaciju; ona izvire iz inventivnosti eksperata. Reč je o nekoj vrsti krajnje oholosti, kod onih koji žele da preuzmu odgovornost za ono što je tradicionalno bilo shvatano kao kreacija.

Nekada su ljudi – skromno ili arogantno, s poverenjem ili iz straha – prihvatili kreaciju kao dar, kao prvobitni izraz božanske dobrote. Ali, shvatanje po kojem je svet globalni, a čovek samo imunološki sistem, osporava to drevno verovanje.

Toma Akvinski podučava da je blasfemija najteži greh zato što napada upravo ono što neku osobu suštinski smešta u postojanje – kroz veru ona sebe uključuje u kreaciju. Ilič tvrdi da živeti u blasfemiji znači živeti u „neizmernom zlu“, u prostoru u kojem se danas vode „uzvišene rasprave o atomu, genu, otrovu, zdravlju i rastu“. Pre nekoliko godina, kada je bio pozvan da govori na jednom takvom mestu, insistirao je na „pravu na dostojanstveno ćutanje“ i stajao nem na ulici, da bi svojim „nemim krikom“ izrazio protest zbog razmeštanja američkih nuklearnih projektila u Nemačkoj. Njegova akcija bila je korak ka odlučnom „ne“ o kojem piše u „Zdravlju“.

Naime, za verujuću osobu, prvo pitanje koje se postavlja u današnjem svetu glasi: kako da se postavim naspram konstrukcija sistema? Upravo tu dolazi do poricanja vere. Ilič veruje da se mora početi sa „ne“, sa odricanjem – od zdravlja. To se čini prikladnim, zato što se na zdravlje često gleda kao na nesumnjivo „dobro“ moderniteta. Za modernu medicinu se priča kako izvodi čudesna isceljenja. Ali, kada Ilič govori o „poplavi otrova, radijacije, roba i usluga, od kojih ljudi i životinje oboljevaju više nego ikada“, to izgleda kao mnogo precizniji opis činjeničnog stanja. I tu je mnogo eksplicitniji nego u svojim ranijim tekstovima. Ta četiri pojma su predstavljena kao delovi iste, opšte kategorije.

Čudnom ironijom istorije, stvari za koje su se muškarci i žene u okviru radničkog pokreta borili i umirali, sada se moraju prepoznati kao smrtonosni otrov i radijacija. Ali, nekome to može izgledati kao izuzetno ekstreman sud. Kako na to treba gledati?

Planiranje, proizvodnja i isporuka roba i usluga danas se odvijaju u sistemskim okvirima. To, na kraju, dovodi do podleganja novoj vrsti bolesti, do nečega što daleko prevazilazi sve što se u dosadašnjoj istoriji moglo videti ili zamisliti. Savremeni projekat je izgradnja društvena strukture u kojoj više nijedan ljudski čin nije moguć.

Na zapadu smo došli dotle da pod ljudskim činom podrazumevamo situaciju u kojoj neka osoba, svesna alternativa, daje prednost jednoj nad drugom. Ali, upravo to postaje nemoguće ako živite u sistemu. Na primer, tokom nedavne posete Nemačkoj, bio sam zatečen otkrićem da su skoro vrata na javnim mestima opremljena naizgled prostim i nevinim uređajem: elektronskim okom, koje automatski otvara i zatvara vrata. U tome sam odmah video sliku i priliku strukture modernog društva. Više ne možete izabrati da otvorite vrata nekome natovarenom paketima. Ne možete više pažljivo i tiho zatvoriti vrata ili ih nemarno – ili namerno – zalupiti nekome ispred nosa. Ne možete više zahvaliti strancu na tome što vam je ljubazno pridržao vrata. Ukratko, ne možete više *upražnjavati vrlinu* – draž i radost življenja su iščezli.

Svet međusobno povezanih sistema – koji se stalno umnožava i usavršava – poništava moralnu lepotu koja je nekada zračila iz života prosvetljenog stalnim upražnjavanjem pravednosti, duhovne čvrstine, umerenosti i mudrosti. Izgleda da takav oblik življenja više nije moguć. Svet sistema uvlači osobu u „neizmerno zlo“, zato što je njegova društvena struktura postavljena tako da ne možemo voleti jedni druge. Umesto da raspolažemo mogućnostima za stvaranje lepote i uživanje u radosti, bivamo zaključani u sistem za isporučivanje dobara i usluga. Od svega onoga što čini takozvani najviši životni standard zapravo postajemo smrtno bolesni.

Zašto je tako malo njih govorilo o tim stvarima, ako je situacija takva kao što kaže Ilič? Za početak, možemo reći da je naš svet zaista onakav kakvim ga je opisao Alaster Makintajer u svom delu *Posle vrline* (Alasdair MacIntyre, *After Virtue*, 1981). Istorijski posmatrano, možda smo izgubili sposobnost za moralno rasuđivanje,

za prepoznavanje ružnog. Pored toga, Iličevo razmatranje čitanja u XII veku može nam pomoći u sagledavanju te situacije.¹ Pre podele na dve vrste čitanja – sholastičko i duhovno – osoba je prosto ulazila u knjigu činom čitanja, a knjiga je ulazila u čitaoca. Tu je dolazilo do pravog preobražaja bića čitaoca, koji je trajao celog života, kroz disciplinovanu primenu stalne askeze. Razne asketske discipline, razvijane vekovima, bile su osmišljene tako da omoguće tu vrstu čitanja, naime, da se bude preobražen čitanjem, sa ishodom koji se na kraju jasno vidi – u milosrđu. U srednjovekovnim tekstovima stalno se srećemo s rečju *lumen* – svetlost. Posle čitanja, osoba više nije bila ista. A tekst je bio nešto materijalno, jasno prilagođeno tome da osobu uvuče u sebe.

Tokom vekova, sholastički načina čitanja – u kojem se može zamisliti neki apstraktan tekst, nezavisno i od stranice i od samog sebe – razvio se u neku vrstu beživotne intelektualne kritike, koja, u svom najekstremnijem savremenom obliku, svoju krajnju svrhu pronalazi u kritici, a ne u originalnom tekstu, niti u osobi čitaoca. Savremena akademska specijalizacija ometa nas u tome da svet vidimo onakvim kakav zaista jeste. Ali, savremeno čitanje kvvari sam čin gledanja, to jest, gledanje kakvo je bilo u manastirskom čitanju. Zato ne iznenađuje što karakter našeg doba ne prepoznaju akademski filozofi već osobe nadahnute poetskom imaginacijom, kao što su Časlav Miloš (Czeslaw Miłosz), Flaneri O’Konor (Flannery O’Connor), T. S. Eliot i Mark Rodko (Rothko). I čini se sasvim primerenim to što se Ilič, koga ponekad nazivaju filozofom, ne izražava pomoću logičkih argumenata, koji se generalno sreću u filozofskom diskursu, već pronalazi sopstveni glas u pričama i slikama.

---

¹ Ilič se ovom temom bavio u nizu eseja i predavanja, među kojima su najvažniji: Ivan Illich i Barry Sanders, *ABC: The Alphabetization of the Popular Mind* (1988); *In the Vineyard of the Text* (1993); predavanja: *A Plea for Research on Lay Literacy* (1986), *Mnemosyne: The Mold of Memory* (1990), oba uključena u zbirku *In the Mirror of the Past* (1992); videti i, „Ivan Illich on Literacy“, illich.chapso.de – Prim. prev.